

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

MAXSUS SON (2021-yil, MAY)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2021

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021, MAXSUS SON

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy
Elektron manzil: ped_mahorat@umail.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО

Научно-теоретический и методический журнал

2021, СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК

Журнал включен в список обязательных выпусков ВАК при Кабинете Министров Республики Узбекистан на основании Решении ВАК от 29 декабря 2016 года для получения учёной степени по педагогике и психологии.

Журнал основан в 2001г.

Журнал выходит 6 раз в год

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.

e-mail: ped_mahorat@umail.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор

Заместитель главного редактора: Навруз-заде Бахтиёр Нигматович – доктор экономических наук, профессор

Ответственный редактор: Хамраев Алижон Рузикулович – доктор педагогических наук (DSc), доцент

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук

Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудов Мэлс Хасанович, доктор педагогических наук, профессор

Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор

Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор

Махмудова Муяссар, доктор педагогических наук, профессор

Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)

Чудакова Вера Петровна, PhD (Психология) (Киев, Украина)

Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор

Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор

Ураева Дармоной Саиджановна, доктор филологических наук, профессор

Дурдыев Дурдымурад Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор

Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор

Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор

Каххаров Отабек Сиддикович, доктор экономических наук (DSc)

PEDAGOGICAL SKILLS

The scientific-theoretical and methodical journal

2021, SPECIAL RELEASE

The journal is submitted to the list of the scientific journals applied to the scientific dissertations for **Pedagogic** and **Psychology** in accordance with the Decree of the Presidium of the Ministry of Legal office of Uzbekistan Republic on Regulation and Supervision of HAC (The Higher Attestation Commission) on December 29, 2016.

The journal is published 6 times a year

The journal is registered by Bukhara management agency for press and mass media in Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.

e-mail: ped_mahorat@umail.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.

Deputy Editor: Pedagogical Sciences of Economics, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade.

Editor: Doctor of Pedagogical Sciences(DSc), Asst. Prof. Alijon R. Khamraev

Doctor of Economics Sciences Obidjan X. Xamidov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzakbai Sh. Begimkulov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Mels Kh. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holby I. Ibrahimov

Ph.D. of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. M. Mahmudova

Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)

Ph.D. of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)

Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R. Amanov

Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev

Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev

Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov

Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov

Doctor of Economics Sciences Otabek S. Kahhorov

Ravshan RAXIMOVBuxoro davlat universiteti
musiqqa ta'limi kafedrası o'qituvchisi**O'QUVCHILARNING MUSIQIY HIS-TUYG'USINI RIVOJLANTIRISH VA
TAKOMILLASHTIRISH JARAYONI**

O'quvchilarning musiqiy his-tuyg'ularini rivojlantirishda musiqqa darsining barcha faoliyatlarida amalga oshiriladigan ta'limiy jarayonning o'rni muhimdir. Chunki, darsning har bir faoliyatida o'rganilayotgan o'quvchilarning yoshi va psixologik-fiziologik nuqtayi nazaridan ta'sir etib, ularga ma'lum bir his-tuyg'u va fikrlashni shakllantira boradi. Biz maqolada o'quvchilarning musiqiy his-tuyg'ularini rivojlantirish va takomillashtirishning dastlabki jarayonlarini yoritishga harakat qildik.

Kalit so'zlar: mashg'ulot, jarayon, fikrlash, qobiliyat, mantiqiy, xotira, san'at, obraz, psixologik, parallel, aqliy, muhim.

В развитии музыкальных чувств учащихся важна роль учебного процесса во всех мероприятиях урока музыки. Это связано с тем, что каждое занятие в классе влияет на возраст и психолого-физиологические аспекты изучаемых учеников, формируя у них определенные эмоции и мышление. В этом статье мы попытались пролить свет на начальные процессы развития и улучшения музыкальных способностей учащихся.

Ключевые слова: тренировка, процесс, мышление, способности, логика, память, искусство, образ, психологический, параллельный, мысленный, важный.

The role of the educational process in all activities of a music lesson is important in the development of students' musical feelings. This is because each activity in the classroom influences the age and psychological-physiological point of view of the students being studied, forming a certain emotion and thinking for them. In this article, we have tried to shed light on the initial processes of developing and improving students' musical sensibilities.

Key words: training, process, thinking, ability, logic, memory, art, image, psychological, parallel, mental, important.

Kirish. O'quvchilarda ilk musiqiy tushunchalar, albatta, dastlab maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilayotgan musiqiy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Sekin-asta bola ulg'ayishi davomida insondagi his-tuyg'u rivojlana boradi. Maktab davridan boshlab o'quvchilarning hayotiy tajribalariga tayangan holda har bir musiqqa asosi zamirida ma'lum his-tuyg'uni va fikrlar aksi namoyon eta boshlaydi.

Asosiy qism. Musiqqa mashg'ulotlari jarayonida o'quvchi hayotiy voqelikni musiqaviy obrazlar orqali idrok etib boradi. O'quvchilar yoshiga mos musiqqa asarlari unutilmas taassurot qoldiradi, ruhiy dunyosini boyitadi. Boshlang'ich ta'limda musiqaviy ta'lim va tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy san'at bilan uzviy bog'langan holda amalga oshiriladi. Qo'shiq kuylash turli janrdagi musiqqa asarlari, xususan, milliy cholg'u pesalarini tinglash, musiqiy o'yinlar bilan shug'ullanish va raqsga tushish jarayonida musiqqa mashg'ulotlari ko'pincha badiiy so'z bilan bog'lanadi. O'quvchi badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etishi va chuqur idrok qila olishi uchun tasviriy san'at asarlaridan unumli foydalaniladi. Ayniqsa, ayrim milliy musiqqa asarlarini tinglashdan yoki kuylanadigan qo'shiq namunasi o'quvchilar ongida hosil bo'ladigan tasavvurlarni yanada boyitish va aniqlashtirish maqsadida asar syujetiga xos badiiy sur'atlardan foydalanish ham yaxshi natija beradi. Turli metodlardan foydalanib, o'tkazilgan har bir musiqqa mashg'uloti o'quvchilarda badiiy-estetik zavq uyg'otadi, ularning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, ijodiy fikrni va nutqini o'stiradi. Bundan tashqari musiqaviy o'yin va raqslar bolalardan ritm tuyg'usi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini rivojlantiradi hamda qomatning to'g'ri o'sishiga yordam beradi.

Maktabda olib borilayotgan asosiy mashg'ulotlar, masalan, hisob mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilarning ko'proq abstrak fikrlash qobiliyati va mantiqiy xotira kuchi o'sib borsa, san'at mashg'ulotlari jarayonida esa ularning obrazli fikrlashi va obrazli xotirasi yaxshi rivojlanadi. Bu har ikkala psixologik xususiyatlarning parallel rivojlanishi o'quvchining aqliy rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabda musiqqa o'qituvchisining asosiy vazifalari nimadan iborat? Shuni qayd etish lozimki, musiqqa mashg'ulotlarining oldiga har qanday pedagogik maqsad va vazifani amalga oshirish uchun, eng avvalo, o'quvchining bir qancha komponentlaridan tashkil topgan musiqqa o'quvi qobiliyatini tinmay o'stirib borish shart. Musiqqa o'quvi qobiliyati asosan quyidagi musiqqa o'quv turlaridan iborat bo'ladi:

- musiqqa o'quvi (musiqiy tovushlarning past-balandligini his qilish qobiliyati);
- tembr o'quvi (musiqqa tovushlarining bir-biridan farq qiladigan o'ziga xos jihatlarini ajrata bilish qobiliyati);

- ritm tuyg'usi va musiqa xotirasi.

O'quvchilarning bu psixologik qobiliyatlari musiqaviy qobiliyatlarini amalga oshirish jarayonidan muntazam rivojlantirib boriladi.

1. O'quvchilarning musiqa qiziqishini oshirish va sevisga o'rgatish.

2. Musiqa asarlari bilan tanishtirish jarayonida o'quvchilarda emotsional his-tuyg'ular hosil etish yo'li ularning musiqa haqidagi tasavvurlarini boyitish.

3. O'quvchilarni oddiy musiqa tushunchalari bilan tanishtirish, musiqa tinglash, qo'shiq kuylash, musiqa bilan harakat, raqsga tushish va o'quvchilarning oddiy musiqa asboblari kuy chalish ko'nikmalarini hosil etish va ijodiy qobiliyatini o'stirib borish.

4. Musiqa asarlaridan ta'sirlanish, shu asosida musiqaviy did va badiiy muhokama yuritish malakalarini rivojlantirish.

5. O'quvchilar ovozi asrab tarbiyalash qo'shiq kuylashning elementar ko'nikmalarini hosil etish, qo'shiqlarni sodda, ravon, erkin, tabiiy va ifodaviy kuylashga o'rgatish.

6. Turli musiqa mashg'ulotlari jarayonida improvizatsiya qilish, musiqadagi badiiy obrazni o'yin va kuylash vositasida ifoda etish, ma'lum musiqaviy temaga yangi o'yin topish.

7. Musiqaviy tarbiya mashg'ulotlarini maktab hayoti bilan bog'lash, maktabda o'tkaziladigan turli mashg'ulotlarda va marosimlarda o'rganilgan kuy va qo'shiqlardan keng foydalanish, turli ertaliklar, konsertlar uyushtirish vositasida musiqa kundalik hayotimizning ajralmas yo'ldoshi ekanligi haqida bolalarda tushuncha hosil qilish.

Muhokamalar va natijalar. Maktabda olib boriladigan musiqa mashg'ulotlari, asosan, qo'shiq kuylash, musiqa tinglash, musiqaviy ritmik harakatlar va o'quvchilar yoshiga mos bo'lgan cholg'u asboblari oddiy kuylar chalishni o'rganishdan iboratdir.

Qo'shiq kuylash mashg'ulotlarining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Qo'shiq kuylash musiqa bilan shug'ullanishda o'zining yetarli va oson amalga oshirishi tufayli o'quvchilar diqqatini tez jalb etadi. Eng muhimi shundaki, o'quvchilar do'stlari bilan qo'shiq kuylaganda o'z shaxsiy ijrosini nazorat qilib boradi, yon-atrofdagi o'quvchilar ovozi bilan o'zini solishtirib ko'radi. Bu birinchidan bolada musiqaviy qobiliyatlarining har tomonlama rivojlanishiga katta imkoniyat yaratadi, ikkinchidan bolada o'z-o'zidan ijodiy intilish kuchayadi. Uchinchidan, qo'shiq kuylash jarayonida o'quvchilarning fikri, nutqi, idroki o'sadi, ovoz va nafas apparati yaxshi rivojlanadi.

Al-Farobiyning ta'biricha, ovoz apparati eng takomillashgan, eng xushohang va jonli musiqa asbobidir. Musiqa ijrochiligida eng qulay vositadir, chunki, cholg'uchilikdan ko'ra qo'shiq kuylashni turli sharoitlarda sinf va sinfdan tashqari tez va oson tashkil etish mumkin, shuning uchun maktab hayotidagi ertaliklarda, sayl vaqtida, umuman har qanday sharoitlarda, o'quvchilar qo'shiq kuylash faoliyati bilan ko'proq shug'ullana oladilar. Musiqa madaniyati fani o'qituvchilari sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarni asosida olib borishlari o'quvchilarda musiqiy his-tuyg'ularini shakllana borishida keng imkoniyatlar yarata boshladi. Qo'shiq o'quvchilarda turli kayfiyatlarni hosil qila oladi. Shunday ekan, qo'shiq kuylash katta tarbiyaviy ahamiyatga molik.

O'quvchilarga qo'shiq o'rgatish va uni aytib berish o'qituvchidan katta mas'uliyat talab etadi. Zeroki, qo'shiq kuylash murakkab psixologik-fiziologik jarayon bo'lib nutq ovoz organi va eshituv hamda nafas olish apparatlarining uzviy koordinatsiyasi natijasida amalga oshadi. Hatto, kishi biror qo'shiqni hayolan kuylaganda ham ovoz pardalari ma'lum miqdorda harakatlanib turishi fanda ma'lum. Bolalarning ovozi pardalari esa kattalarnikidan o'ta nozikligi, murdligi va muntazam rivojlanib borishi bilan farq qiladi. Maktab yoshidagi o'quvchilarning ovoz pardalari katta odamlar ovozi pardalaridan 2-2,5 marta kichikdir. O'quvchilar ovoz pardalarining tebranish amplitudasi qisqa va tez harakatlanishi tufayli ular ovozi ingichka, yengil, nozik va registr jihatidan ancha yuqori bo'ladi.

Tomoqda hosil bo'lgan kuchsiz bo'lib, u rezonatorlar orqali kuchayib, jaranglaydi. Shu sababdan ovoz diapazoniga mos tushmaydigan qo'shiqlarni kuylash va zo'r berib ortiqcha baqirish bolalarning ovoz apparatiga putur yetkazadi va ularning turli patologik kasalliklarga chalinishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun musiqiy ta'lim va tarbiya jarayonida bolalar ovozi asrab tarbiyalash muhim vazifalardan biridir.

O'quvchilarning ovozi asrab tarbiyalashning zarur shartlaridan biri qo'shiqlarni ularning yoshiga va ovoz diapazoni normalariga qat'iy rioya etgan holda tarbiyalashdan iboratdir.

Kuylash orqali fikr, nutq va idrokni o'stirish qo'shiq kuylash musiqa mashg'ulotlarining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Qo'shiq kuylash musiqa bilan shug'ullanishda o'zining yengil va oson amalga oshirilishi tufayli o'quvchilar diqqatini jalb etadi. Eng muhimi shundaki, o'quvchi o'rtoqlari bilan birga qo'shiq kulaganda o'z shaxsiy ijrosini nazorat qilib boradi, atrofdagi bolalar bilan o'zining ovozi solishtirib ko'radi. Bu esa birinchidan, o'quvchilar musiqiy qobiliyatining har tomonlama rivojlanishiga katta imkoniyat

yaratadi, ikkinchidan o‘quvchida o‘z-o‘ziga ijodiy intilish kuchayadi, uchinchidan, qo‘shiq kuylash jarayonida o‘quvchining fikri, idroki o‘sadi, ovoz va nafas apparatlari yaxshi rivojlanadi.

Fiziolog va vrachlar fikriga ko‘ra, muntazam ravishda qoidali qo‘shiq kuylash gimnastikasining eng yaxshi formasi bo‘lib, u o‘quvchilar ko‘krak qafasi va nafas olish apparatining yaxshi rivojlanishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda musiqiy tarbiya ishini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yib, o‘quvchilarning yoshiga va ovozigina mos qo‘shiqlarni kuylatish natijasida ularning ovoz apparati yaxshi rivojlanadi. Bunday holda qo‘shiq repertuarlarini tanlashda o‘quvchilarning ovoz diapazoni normalariga rioya etish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar

1. Abralova M., Shamsiyeva Z. Musiqa madaniyati. Uzviylashtirilgan o‘quv dasturini joriy etish bo‘yicha tavsiya va taqvim mavzu rejalar. (1-7 sinflar). -T., 2010-yil.
3. Akbarov A.I. Musiqa lug‘ati. -T.: “G‘.G‘ulom” nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1997-yil.
4. Nurmatov H., Norxo‘jayev N. Musiqa alifbosi. 1-sinf uchun darslik. –Toshkent: “O‘qituvchi”, 1999.
5. Nurmatov H., Norxo‘jayev N., Mirrahimov A. Musiqa. 2-sinf uchun darslik. –Toshkent: “G‘.G‘ulom” nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 2001-yil.
6. Nurmatov H., Norxo‘jayev N., Mirrahimov A. Musiqa. 2-sinf uchun darslik. –Toshkent: “G‘.G‘ulom” nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2006-yil.
7. Nurmatov H., Norxo‘jayev N. Musiqa. 3-sinf uchun darslik. –Toshkent: “G‘.G‘ulom” nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2007-yil.
7. Ibrohimov O. Musiqa. 4-sinf uchun darslik. –Toshkent: “G‘.G‘ulom” nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2007-yil.